

АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЙ ПОЯСНЕННЯ КАТЕГОРІЇ “ГРУПА” З МЕТОЮ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЗА МСФЗ

© Брадул О.М., Юнацький М.О., 2014

Розкрито динаміку об'єднань, злиттів і поглинань у сучасній глобальній економіці, важливість об'єктивної оцінки активів і капіталу під час консолідації балансу суб'єктів господарювання – учасників процесу. Проаналізовано результати утворення груп підприємств у разі об'єднання бізнесу у різних країнах світу. Розкрито засадні принципи формування стандартизованих процедур для цілей бухгалтерського обліку оцінки капіталу корпоративних груп. Наведено результати критичного аналізу поняття “об'єднання підприємств” та “об'єднання бізнесу”.

Розглянуто основні концепції пояснення категорії “група”, що існують у міжнародній практиці. Обґрунтовано доцільність використання методу придбання, який розглядається таким, що має переваги у підвищенні якості та надійності фінансової інформації, зокрема сприяє забезпеченню підвищення зіставності консолідованої звітності різних компаній, усуваючи потреби застосування альтернативних методів, на відміну від методу участі в капіталі.

Ключові слова: злиття, консолідація, материнська компанія, об'єднання бізнесу, об'єднання підприємств, поглинання, придбання акцій, фінансова звітність.

О.М. Bradul, M.O. Yunatsky
Kryvyi Rih National University

ANALYSIS OF THE CONCEPTS CATEGORY CLARIFICATIONS “GROUP” TO ACCOUNTING FOR IFRS

© Bradul O.M., Yunatsky M.O., 2014

Reveals the dynamics of mergers, mergers and acquisitions in today's global economy, the importance of an objective assessment of capital assets and the consolidation of the balance sheet entities – participants. The results of the formation of enterprise groups in a business combination in different countries. Reveals the fundamental principles of formation of standardized procedures for accounting purposes of Capital Measurement corporate groups. The results of the critical analysis of the concept of “enterprise association” and “business combination”.

The basic concept explanation category “group” that exist in the international practice. Shows the comparative analysis of different conceptual approaches in the provisions of the basic principles and guidelines for positioning united enterprise. Identified some shortcomings in the procedures regulated association of companies in terms of consolidation of profits and capital. The expediency of the use of the purchase method, which is seen as having advantages in improving the quality and reliability of financial information, in particular contributes to increase the comparability of the consolidated statements of different companies, eliminating the need for alternative methods, as opposed to the equity method.

Key words: merger, consolidation, the parent company of a business combination, business combination, acquisition, share purchase, the financial statements.

Постановка проблеми. У проведеному дослідженні в межах Проекту “Розвиток фінансового сектору” (FINREP), що його фінансує Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), для Міністерства фінансів України щодо запровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності розглянуто 49 країн у 7 регіонах, а саме США, Канади, Японії, Австралії, всіх країн ЄС (за винятком Мальти та Ліхтенштейну) та всіх країн, що входили до складу колишнього Радянського Союзу (за винятком України). Станом на 2011 рік встановлено, що для 41 країни, у відсотковому відношенні 84 % розглянутих країн, застосування МСФЗ для публічних компаній є обов’язковим. Для 2 країн (4 %) є необов’язковим або дозволеним (Туреччина та Японія). Для 2 країн (4 %) МСФЗ є забороненими для застосування (Австралія та Узбекистан), та 4 країни (8 %) перебувають на перехідному етапі впровадження в дію Міжнародних стандартів фінансової звітності (Індія, Молдова, Росія та США). Щодо застосування МСФЗ для ведення бухгалтерського обліку іншими підприємствами, для 10 країн (20 %) вони є обов’язковими для всіх типів підприємств. Для 26 країн (53 %) є дозволеними для інших підприємств, відмінних від публічних компаній, та обов’язковими для тих, що подають консолідовану фінансову звітність, подали заявку на включення до лістингу та для банків. Міжнародні стандарти фінансової звітності для інших підприємств, що є відмінними від публічних компаній, 11 країн світу, що у відсотковому відношенні становить 23 %, є забороненими для застосування (Австралія, Індія, Китай, Латвія, Литва, Молдова, Польща, Португалія, Румунія, Узбекистан, Японія). Щодо таких країн, як Туреччина та Туркменістан з приводу застосування МСФЗ іншими компаніями дані відсутні. Також необхідно зазначити, що аудит фінансової звітності публічних компаній, складеної за МСФЗ для 41 країни світу (84 %) є обов’язковим та для 8 країн (16 %) вважається необов’язковим (Індія, Китай, Молдова, Росія, США, Туркменістан, Узбекистан, Японія).

Наведені статистичні дані свідчать про те, що впровадження та застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності є нагальним питанням для багатьох країн, що є підтвердженням суттєвої актуальності досліджуваної теми.

Задля забезпечення ефективної роботи ринку цінних паперів, розвитку міжнародних відносин, безпосередньої інтеграції господарської діяльності економічних агентів, диверсифікації виробництва, зовнішнього розширення бізнесу за умов ринкової економіки неабиякої популярності набула корпоративна група або, інакше кажучи, об’єднання підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Існує безліч підходів до визначення терміна “об’єднання підприємств”. Американські економісти Джоел Дж. Сігел (Joel G. Siegel) та Джей К. Шим (Jae K. Shim) трактують об’єднання підприємств, як: “З’єднання підприємств з одним або декількома акціонерними або неакціонерними компаніями в єдину облікову одиницю, яка продовжує види діяльності, якими ці компанії займалися до об’єднання” [9, с. 48].

Англійський економіст Крістофер Ноубс (Christopher Nobes) визначає об’єднання підприємств, як: “американське висловлювання для опису придбання та злиття за участю двох та більше компаній” [8, с. 45].

Російський економіст, д-р. екон. наук Б.Г. Федоров не відділяє категорію “об’єднання бізнесу” (business combination) від категорії “злиття” (merger). Злиття, за якого словами, являє собою “злиття двох і більше компаній для утворення нової компанії через взаємний обмін простими акціями (не оподатковується податками), придбання (поглинання) однією компанією акцій іншої або консолідацію компаній шляхом утворення нової, яка придбаває їх чисті активи; юридичним визначенням злиття є ситуація, коли одна з компаній зберігається як юридична особа після злиття” [10, с. 114].

Міжнародний стандарт фінансової звітності (IFRS) 3 “Об’єднання бізнесу” визначає об’єднання підприємств (business combination) як “операцію чи іншу подію, в якій покупець отримує контроль за одним або кількома бізнесами”. Бізнес – це сукупність видів діяльності та активів, що їх можна вести та якими можна управляти з метою забезпечення доходу в формі дивідендів, нижчих витрат або інших економічних вигід безпосередньо інвесторам або іншим власникам, членам чи учасникам [7, с. 13].

Визначення об'єднання підприємств ґрунтується на організаційній формі об'єднання. Ричард Брейлі та Стюарт Майерс визначають такі організаційні форми об'єднання бізнесу: “Одна з можливих форм – це власне злиття двох компаній, коли перша автоматично приймає на свій баланс усі активи та зобов'язання іншої. Друга форма – це просто покупка акції компанії – цілі з оплатою готівкою, акціями або іншими цінними паперами. В цьому разі покупець нерідко домовляється з акціонерами компанії, що купується на індивідуальній основі. Третя можлива форма – це придбання частини або всіх активів компанії – цілі. Ця ситуація відрізняється від попередньої тим, що в цьому випадку права власності на активи обов'язково переходять від продавця до покупця, й оплата здійснюється безпосередньо компанії, що продається, як юридичній особі, а не прямо її акціонерам” [4, с. 177].

Отже, найпоширенішими в міжнародній практиці організаційними формами об'єднання бізнесу є:

- 1) злиття (merger);
- 2) придбання акцій або чистих активів (acquisition) та поглинання (takeover).

Якщо дві компанії утворюють і взаємно володіють третьою компанією для досягнення певної мети, таке об'єднання підприємств називається “спільною діяльністю” (joint venture).

Формулювання цілі статті. Метою дослідження є розгляд теоретичних концепцій пояснення категорії “група” для бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши визначення організаційних форм об'єднання бізнесу за працями різних авторів, можна стверджувати, що немає єдиного підходу до розкриття сутності організаційних об'єднань. Проте, єдність поглядів таких авторів ґрунтується на констатації “злиття” як форми об'єднання підприємств, за якої лише одна компанія зберігає ідентичність (назву, рахунок), а інша – припиняє своє існування. А поглинанням є загальним терміном, що використовується для опису передавання власності та є формою придбання компанії. Щодо “консолідації”, то автори одноголосно виділяють її як форму злиття, за якої дві або більше компаній спільно поєднуються для утворення повністю нової, причому всі об'єднані компанії ліквідуються, і лише новостворена юридична особа продовжує діяти.

Організаційні форми об'єднання бізнесу по-різному впливають на корпоративну структуру об'єднання підприємств. Тобто, залежно від того, яку форму набуває об'єднання, компанії після нього можуть ліквідуватися і утворювати абсолютно нову компанію (консолідація), або одна компанія поглинає іншу і продовжує своє існування (злиття). Так у міжнародній практиці розрізняють юридичні та економічні об'єднання підприємств. За юридичного об'єднання, яке є наслідком злиття, корпоративної ліквідації (процес перетворення всіх корпоративних активів на грошові кошти або інші форми, що підлягають розподілу, після сплати всім кредиторам і оплати витрат, і розподілу будь-якого залишку акціонерам) та статутного злиття (об'єднання двох корпорацій, за якого виживає лише одна з них, а інша припиняє своє існування) або активи та зобов'язання одного підприємства передаються іншому і перше припиняє своє існування; або активи та зобов'язання обох підприємств передаються новоствореному, а два попередні ліквідуються. У разі економічного об'єднання, яке є наслідком придбання (поглинання), підприємства після об'єднання залишаються самостійними юридичними одиницями. В результаті економічного об'єднання придбане підприємство набуває статусу дочірнього підприємства (subsidiary), а підприємство-покупець стає материнською компанією (parent company). Згідно з положеннями Міжнародного стандарту фінансової звітності 10 “Консолідована фінансова звітність” материнське підприємство та його дочірні підприємства формують групу (group) [6, с. 25].

Патрісія Баркер (Patricia Barker) та Сіарен Охагартей (Ciaran O'hO'gartaigh) наводять визначення групи компаній, як “звітної одиниці, яка складається з материнського підприємства, його дочірніх підприємств, асоційованих компаній, часток у спільних підприємствах та часток у спільних угодах, що не передбачають створення економічної одиниці” [1, с. 1]. Таке визначення

покладено в основу Сьомої Директиви ЄС від 13 червня 1983 р. № 83/349/ЄС про консолідовану звітність, що ґрунтується на статті 54(3)(g) Договору.

Враховуючи положення Сьомої Директиви ЄС (ст. 1), “група” охоплює материнське підприємство, дочірні підприємства (як визначено, через дійсний контроль), асоційовані підприємства (над якими контролю немає, проте є істотний вплив) і спільну діяльність, у якій материнське підприємство має значний, але не контролюючий спільний інтерес.

В Оксфордському тлумачному словнику група компаній (group of companies) визначається як “холдингова (материнська) компанія та її філіали, дочірні підприємства. Якщо якась компанія має дочірні, а ті, своєю чергою, теж мають дочірні компанії – всі вони утворюють одну групу” [11, с. 398].

Відповідно до стандартів обліку Австралії, “економічна одиниця” означає групу, що має інвестора, його дочірні підприємства, і частку володіння інвестора в його асоційованих компаніях” [2].

На основі зазначених визначень групи, варто зауважити, що сутність економічної категорії інтерпретується по-різному залежно від законодавчих вимог різних країн, Євросоюзу та Ради з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

У міжнародній практиці існують три концепції пояснення категорії “група” з метою бухгалтерського обліку:

- концепція материнської компанії (Parent Company Concept);
- концепція господарської одиниці (Entity Concept);
- концепція права власності (Proprietary Concept).

Концепція материнської компанії виділяє юридичний контроль і передбачає, що він є в капіталі для інвесторів (материнської компанії), які складають звіти групи і кому слід розкривати правдивий та справедливий погляд. Концепція не передбачає спроб розкриття правдивого та справедливого погляду для будь-якої частки меншості акціонерів у дочірніх компаніях або для інших сторін, які мають відсоток у капіталі (рис. 1).

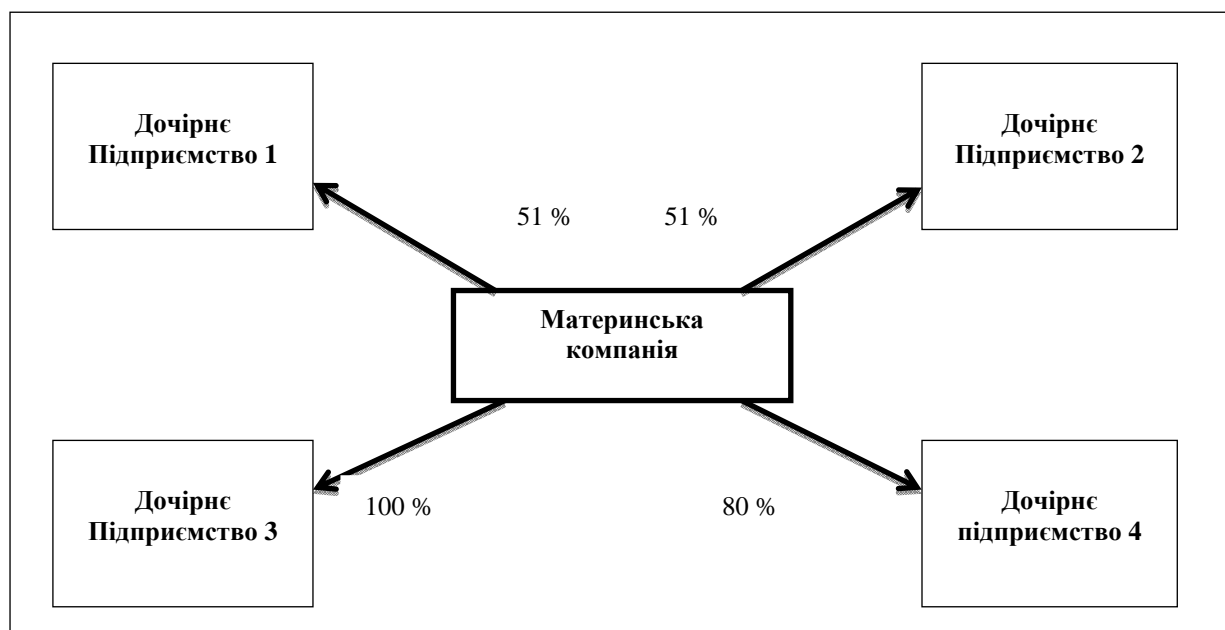

Рис. 1. Концепція материнської компанії
Джерело [систематизація автора на основі 5, с. 24]

Ця концепція передбачає, що група містить материнську компанію, яка домінує в численних дочірніх компаніях через існування повноваження прав голосу, якими наділені держателі простих акцій. Однак концепція має й низку недоліків, як зазначають англійські економісти Роберт Паркер (Robert Parker) та Крістофер Ноубс (Christopher Nobes). По-перше, в цій концепції не розглядають

те, що групу створено злиттям двох або більше компаній, приблизно однакового розміру капіталу, а також не враховують компаній, які перебувають під контролем більше ніж однієї материнської компанії або компанії, на які інша компанія справді суттєво впливає, але не контролює їх. Та, по-друге, ця концепція розглядає всі зацікавлені сторони, відмінні від акціонерів материнської компанії, як неважливих користувачів, тому частка меншості показується поза капіталом акціонерів [3, с. 370–371].

Цей рисунок наочно ілюструє превалювання контролю материнської компанії в декількох дочірніх підприємствах, на що вказує володіння контрольним пакетом акцій. У дочірньому підприємстві 1 51 % акцій материнської компанії, в дочірньому підприємстві 2 також 51 %, і в дочірніх підприємствах 3 та 4, відповідно, 100 % та 80 % акцій материнської компанії, що дає право її акціонерам на керівництво групою компаній, яку формують 4 дочірні підприємства та материнська компанія.

Концепція господарської одиниці виділяє фактичний контроль і ґрунтується на економічній одиниці. Ця концепція ґрунтується на принципі, за яким група компаній складається з численних суб'єктів господарювання, об'єднаних єдиним управлінням, або справжнього існування контролю в економічних одиницях. Це однаково важливо для всіх акціонерів – і більшості, й меншості. Цей підхід до визначення групи, ймовірно, найбільше відповідає таким користувачам, як працівники та менеджери (рис. 3).

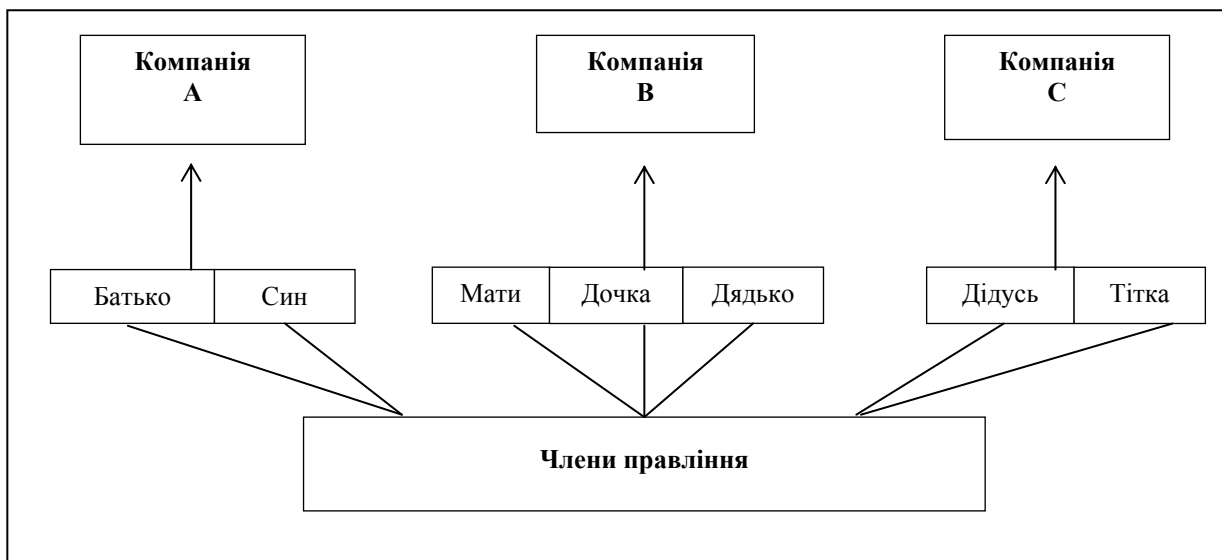

Рис. 2. Концепція господарської одиниці (фактичний контроль)

* Джерело [систематизовано автором на основі 5, с. 25]

Група, яка містить дві еквівалентні великі компанії, може розглядатися за цією концепцією, як і випадок, коли “сімейна” група власників має частки в двох та більше компаніях, між якими немає юридичного зв'язку, але який можна, по суті не маючи юридичної форми, розглядати як економічну одиницю (рис. 2). Ця концепція може охоплювати випадок єдиного управління, коли є члени правління в об'єднаних численних компаніях, які діють в інтересах інших компаній, у яких вони є членами правління (рис. 3).

Рис. 2 показує як “сімейна” група (батько, син, мати, дочка, дядько, дідусь, тітка) володіють акціями в різних компаніях, тобто є членами правління в трьох компаніях. Ця ситуація свідчить про наявність фактичного контролю, а не юридичного, тобто формально створена економічна одиниця: три компанії, члени сім'ї виступають членами правління, що в загальному масштабі утворює певний суб'єкт господарювання, як і передбачає ця концепція.

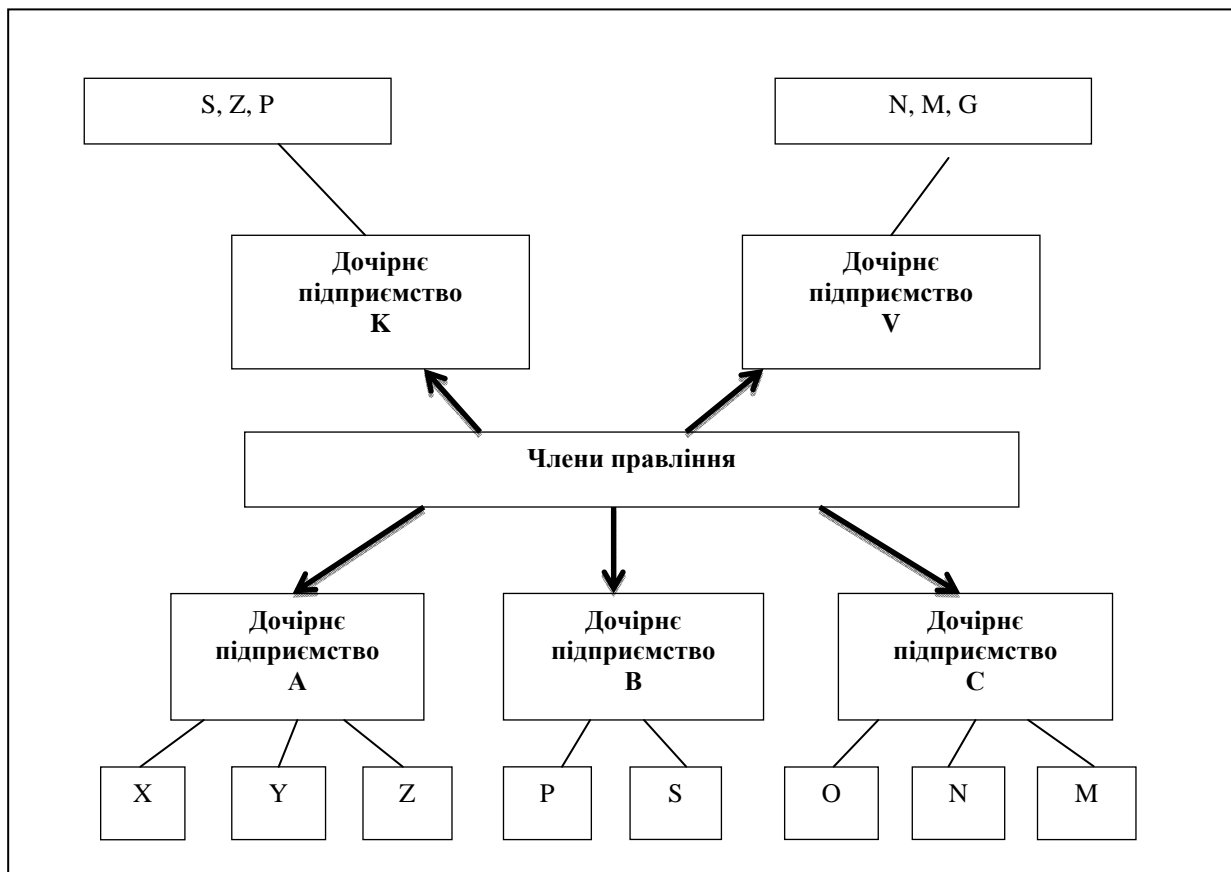

Рис. 3. Концепція господарської одиниці (фактичний контроль): єдине керівництво

* Джерело [систематизував автор на основі 5, с. 25]

А ось рисунок 3, на відміну від попереднього, акцентує увагу на єдиному керівництві за фактичним контролем концепції господарської одиниці. Тобто, члени правління кількох дочірніх підприємств (Дочірні підприємства А, В, С) одночасно виступають і членами правління інших дочірніх підприємств (К, V), і, як наслідок, діють в інтересах 5 дочірніх підприємств, які мають власні дочірні підприємства – “онучки” (S, Z, P, X, Y etc.).

Концепція права власності передбачена для підприємств, які належать до більше ніж однієї групи або лише частково до групи. У цих випадках немає як єдиної материнської компанії, так і частки меншості, немає юридичного контролю та економічної одиниці (рис. 4), але наявне володіння чи право власності, яке дає можливість суттєво впливати на прийняття рішень з приводу формування комерційної чи фінансової політики. За цією концепцією пропорційна частка прибутку чи збитку за рік та пропорційна частка активу та зобов'язань відображається в консолідованих звітах, або стаття за статтею (метод пропорційної консолідації), або “в один рядок” (метод участі в капіталі).

Нижче зазначений рисунок 4 демонструє ситуацію, коли материнська компанія належить більше, ніж до однієї групи: материнська компанія 1 та два дочірні підприємства формують групу компаній так само, як і материнська компанія 2 та два інші дочірні підприємства утворюють групу, проте дві материнські компанії включаються до підприємства X, і цим самим складають третю групу компаній, у якій порівну володіють акціями. Саме спільне володіння і передбачає ця концепція.

У Сьомій Директиві ЄС більше домінує концепція суб'єкта господарювання, за якою визначення дочірнього підприємства ґрунтується також на дійсному контролі, а не на юридичному повноваженні здійснення контролю.

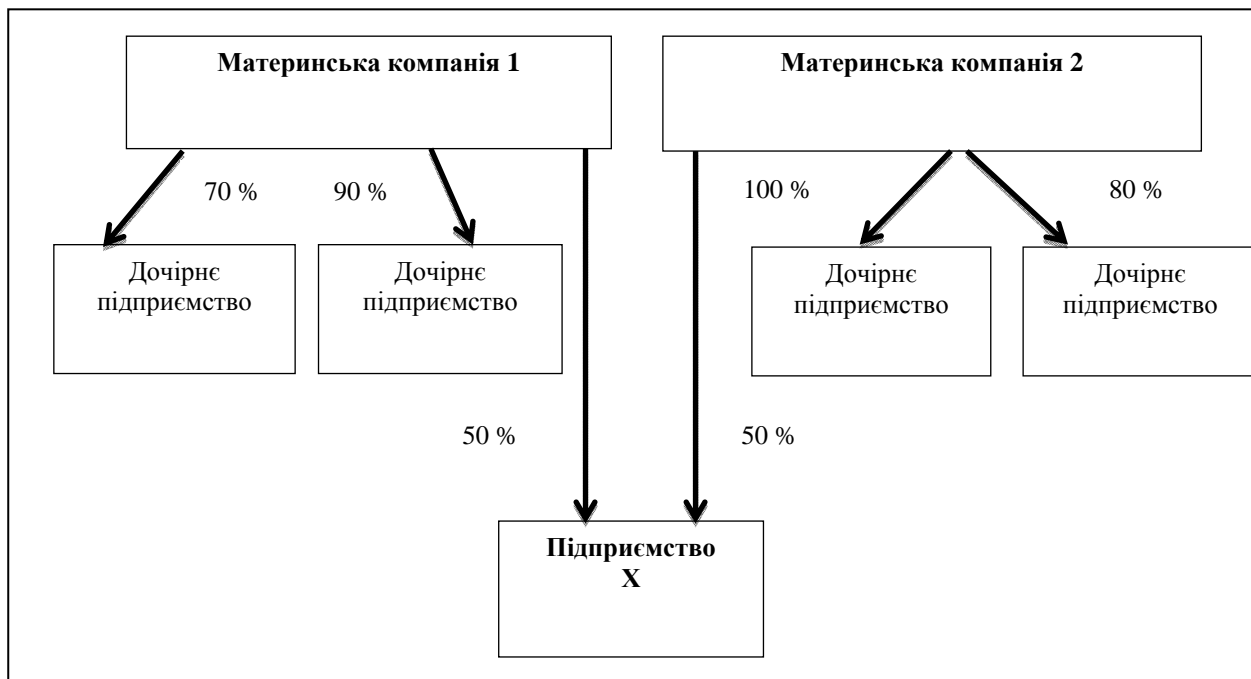

Рис. 4. Концепція права власності

* Джерело [систематизація автора на основі 5, с. 26]

Висновки. Отже, аналіз особливостей методів консолідації дає можливість зробити висновки, що відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності та Загальноприйнятих принципів бухгалтерського обліку всі об'єднання бізнесу розглядаються як придбання однією стороною іншої. Варто зазначити, що українські корпорації під час складання консолідованих звітів використовують саме метод придбання, адже він має такі переваги, як: підвищення якості та надійності фінансової інформації; підвищення зі ставності консолідованої звітності різних компаній; усунення можливості застосування альтернативних методів, на відміну від методу участі в капіталі; та нівелювання маніпуляцій та викривлення фінансової інформації.

1. Barker, C. O'hO'gartaigh "Accounting for Groups. Theory and Practice" – Dublin. Oak Tree Press, 1998, с. 1. 2. ICAA & ASA, 1983/1987, AAS14. 3. Nobes C., Parker R., 2008, "Comparative international accounting", 10th ed., – Pearson Education Limited, Harlow. – P. 632. 4. Брели Ричард, Майерс Стюарт. Принципы корпоративных финансов / Пер. с англ. Н. Барышниковой. – М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2004. – С. 177. 5. Костюченко В.М. Консолідована фінансова звітність: міжнародний досвід та практика України: навч.-метод. посіб. / В.М. Костюченко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 528 с. 6. Міжнародний стандарт фінансової звітності 10 "Консолідована фінансова звітність" виданий Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку зі змінами станом на 1 січня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=394683&cat_id=393571. 7. Міжнародний стандарт фінансової звітності 3 "Об'єднання бізнесу" виданий Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку зі змінами станом на 1 січня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id=92408. 8. Ноубс К. Карманный словарь-справочник бухгалтера: пер. с англ. / Под ред. М.С. Киселева и С.А. Табалиной. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1993. – с. 45. 9. Сигел Дж., Шим Дж. Словарь бухгалтерских терминов: пер. с англ. – М.: ИНФРА. – М, 2001. – VIII, 408 – с. 48. 10. Федоров Б.Т. Новый англо-русский банковский и экономический словарь. – СПб: Лимбус Преса, 2000. – 848 с. – с. 114. 11. Финансы: Оксфордский толковый словарь: Англо-русский. – М.: Весь Мир, 1997. – 496 с.